

Digitaal denken

In: I&I Nieuwe media in perspectief 21 (6) 2003

Marianne van den Boomen

De rol van analogieën en analoge mediatiseringen in de digitale wereld blijft intrigerend. Kun je het digitale überhaupt wel te pakken krijgen zonder analoge vertalingen en interfaces? En zo nee, heeft het dan wel zin te spreken over digitale media?

Het was het werk van Katherine Hayles dat me daar weer over aan het denken zette. Hayles was in november een paar dagen in Nederland, in het kader van het vijftienjarig bestaan van Vrouwenstudies Utrecht. Ze is scheikundige, literatuurwetenschapper en sciencefictionliefhebber en werd vooral bekend met haar werk *How we became posthuman: Virtual bodies in cybernetics, literature and informatics*. Daarin liet ze zien hoe, onder andere tijdens de Macy Conferences over cybernetica in de jaren vijftig, het begrip 'informatie' werd geabstraheerd en ontdaan van elke binding met materialiteit en concrete belichaming. En hoe dat geen inherent theoretische of wetenschappelijke noodzakelijkheid was, maar was ingegeven door de toenmalige sociale en politieke constellatie.

Hayles is voorwaar een bijzondere tante: ze kan programmeren in machinecode, ze kent alle hypertextexperimenten die er maar zijn en gaat net zo gemakkelijk in debat met de filosoof Derrida als met artificial life-onderzoekers of met drukwerkconservatieve literatuurwetenschappers. In een master class en een openbare lezing presenteerde Hayles haar huidige werk, dat grofweg gaat over wat digitale code nu precies is en hoe dat ons denken beïnvloedt. Deftiger gezegd gaat het om de vraag of en hoe digitale code onze huidige noties over tekstualiteit, semiotiek en subjectiviteit (zeg maar: identiteit, individualiteit, mens-zijn) verandert.

Oftewel: worden wij digitale wezens? Hayles heeft daarbij niet de optimistisch-hysterische toekomstvisioenen op het oog van de zogeheten transhumanisten of Extropians. De leden van deze club geloven dat uiteindelijk de individuele menselijke geest onsterfelijk zal worden door hem te digitaal te coderen en te downloaden naar een machine, eventueel op een andere planeet. Dat klinkt als een bizarre sekte, maar de club heeft gerenommeerde en gerespecteerde wetenschappers als de roboticus Hans Moravec en AI-godfather Marvin Minsky in haar gelederen. Hoewel Hayles uitermate gefascineerd is door de nieuwe mogelijkheden die de digitalisering oproept, laat ze zich nooit meeslepen door het zo bekende verleidelijke genre van de 'onbegrensde mogelijkheden'. Een genre dat niet alleen bij hardcore transhumanisten uitmond in het idee dat wij mensen eindelijk ons lastige lichaam en aardse beslommingen te boven kunnen komen. Hayles stelt terecht dat mogelijkheden altijd begrensd zijn, dat wil zeggen altijd materieel geconstrueerd en concreet belichaamd.

Dat Hayles niet gelooft in het achterlaten van het lichaam - noch metaforisch in cyberspace, noch daadwerkelijk in een transhumane toekomst - neemt niet weg dat zij erkent dat er fundamentele veranderingen plaatsvinden door de opkomst van digitale technologie. Niet alleen materiële veranderingen in de buitenwereld - hoe we werken, hoe organisaties in elkaar zitten, hoe de wereldorde vorm krijgt - maar ook om veranderingen in de binnenwereld, de denkwereld. Hayles meent dat onze opvatting van wat menselijk en talig is sterk is gerelateerd aan de dominante media waarmee we ons leven vormgeven, en dat ons analoge drukwerkgedomineerde mensbeeld zo langzamerhand plaatsmaakt voor wat zij noemt 'digitale subjectiviteit'. Met alle respect, maar dat lijkt me toch een stap te ver. Hoe komt Hayles daartoe? Ze gaat er wel van uit wij geen directe toegang hebben tot het digitale. Het digitale bestaat immers slechts als nullen en enen ergens in een computerbestand. Het is pas te bereiken via vele kronkelende stappen in de toren van Babel van op elkaar gestapelde talen en vertalingen: analoge omzettingen van voltages in digitale binaire code, machinetaal/assembleertaal, compilers, hogere programmeertalen, gebruikersapplicaties, en uiteindelijke analoge interfaces en representaties. In dit verband gebruikt Hayles ook de metafoer van de 'Oreo', een Amerikaans koekjesmerk, bij ons bekend als Chocoprince: een sandwich van twee (analoge) koekjes, met in het midden

(digitale) crème. Het idee van de metafoor is: geen crème zonder koekjes. Oftewel, het digitale komt altijd in een *package deal* met het analoge.

Tegelijkertijd is het bepaald niet onvoorstelbaar dat datgene wat wij analoog doen en denken enorm verandert door die rare ontoegankelijke tussenlaag van digitale code. Juist door onze analoge cognitieve capaciteiten om vanuit het ene domein te springen naar het andere, en daar vervolgens iets nieuws van te brouwen, kunnen wij van alles uithalen via dat digitale zwarte gat. Niet zelden doen we dat vanuit impliciete noties van inmaterialiteit en ontlichaming: voorstellingen van het digitale als oneindige nieuwe mogelijkheden zonder aardse barrières, naadloze en ruisloze communicatie, *the global brain* etcetera... Op zich zijn dat analoge fantasieën - de oneindigheid van getallen op zich wordt als analogie gebruikt voor oneindige digitale vertalingsmogelijkheden, terwijl digitale verwerkingsapparaten slechts een eindige verzameling van getallen kunnen verwerken - maar vooruit, je zou dit inderdaad een digitale fantasie kunnen noemen.

Hayles gaat echter nog een stap verder. Ze stelt dat het autonome, met een vrije wil en ratio begiftigde individu/subject zoals we die veronderstellen in de politiek, de wetenschap en het dagelijks leven, gekoppeld is aan de omgang met drukwerk, het boek, of beter gezegd: de roman. Hayles doelt daarbij op noties van lineaire afwikkeling, van een sequentiële en navolgbare verhaallijn met een tijdsverloop, van een eenduidige auteur als geestelijke eigenaar en oorsprong van een ideëel, abstract product. Het is inderdaad niet moeilijk om hierin het dominante liberale subject weerspiegeld te zien: een afgegrensd individu, met een autonome geest die kan creëren (de auteur) of zich temidden van allerhande verwickelingen en omstandigheden ontwikkelt (het personage). Hayles stelt nu dat de opkomst van Windows PC's (meerdere vensters tegelijk open) en het Internet (hyperlinks, hypertext, mediavermenging, virtuele ruimtes) dat lineaire drukwerkdenken flink onderuit haalt. Het gaat in dit digitaal gemedieerde domein immers om non-lineaire, parallelle teksten en verhalen, om fragmentatie en recombinitie, om gedistribueerd auteurschap, en om emergence in plaats van één individuele scheppingsbron. Dat impliceert heel andere noties over auteurs, personages en lezers - en dus andere noties van individualiteit en subjectiviteit. Is dat niet een digitaal subject te noemen, in tegenstelling tot dat ouderwetse analoge drukwerksubject

Nogmaals, ik zie daar geen reden toe. Ik zie zeker wel het punt van de fragmentatie en recombinitie, van de gedistribueerde kennis- en informatieproductie, van wat er allemaal anders is of wordt met de huidige mediale *Bildung* - althans, in vergelijking met de roman. Maar ik zie niet in waarom we nu speciaal de roman als ijkpunt zouden moeten nemen. U leest ongetwijfeld wel eens een roman - ze zijn bepaald niet uit de markt gedrukt door de digitalisering - maar eigenlijk weet ik wel zeker dat u ander druk- en printwerk veel vaker tot u neemt. Kranten. Tijdschriften. Dossiers. Handleidingen. Notulen. Dat zijn allemaal drukwerkproducten, maar stuk voor stuk hartstikke non-lineair, meerduidig, meerlagig, gefragmenteerd, gelinkt en gedistribueerd. Hoezo dan overgang van een analoog lineair subject naar een digitaal gefragmenteerd subject? We zijn al non-lineair sinds we kranten en tijdschriften begonnen te lezen, we zijn allang gewend aan gedistribueerd auteurschap en fragmentaties in verhaallijnen. Televisie radicaliseerde dat nog een beetje, maar zelfs daar was geen digitalisering voor nodig. De revolutie van het subject heeft al lang plaatsgevonden - analoog en wel.

Marianne van den Boomen is webredacteur van De Groene Amsterdammer en docent-onderzoeker bij het Instituut voor Media en Re/presentatie (specialisatie Nieuwe Media en Digitale Cultuur) van de Universiteit Utrecht

Mail: Marianne.vandenBoomen@let.uu.nl

Homepage: <http://www.xs4all.nl/~boom>